

Gender jako předmět kulturologického výzkumu

Kulturologie se může podnětně vyjádřit i k otázkám mužské a ženské role v 21. století

PhDr. MARKÉTA POLÁKOVÁ, Ph.D.

Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.
Jilská 1, Praha 1, 110 00; e-mail: marketa.polakova@soc.cas.cz

ABSTRAKT:

Předmětem studie je představení problematiky genderu jako výzkumného předmětu oboru kulturologie. Zvláštní pozornost je věnovaná paradigmátům kulturního a biologického determinismu a myšlence transformativního pojetí genderu jakožto směru, který zdůrazňuje biokulturní perspektivu. Prostor pro další studium otevírá také otázka směřování mužské a ženské role v 21. století a myšlenka genderové dekonstrukce. Do jaké míry se v dnešní západní společnosti uchovávají genderové stereotypy, které se po dlouhou dobu utvářely v daném kulturním prostředí a nakolik pojetí dnešních genderových rolí ovlivňuje čím dál tím více se zrychlující civilizační vývoj přinářející značné rozmanitosti forem identity a způsobů života? Cílem článku je nastínit další možnosti výzkumu genderové problematiky z perspektivy integrálního přístupu, který nabízí kulturologie.

ABSTRACT:

The subject of this study is an introduction to the problematic of a gender as a research object of the field of cultural studies. Special attention is paid to the paradigm of the cultural and biological determinism and the idea of the transformative conception of a gender as a branch which emphasizes bio-cultural perspective. Area for other study is opened by a question of direction of a male and female role in the 21st century and an idea of a gender deconstruction. To which extent do the current west societies keep gender stereotypes, which have been being created in the given cultural environment for a long time, and how much does the conception of contemporary gender roles effect increasingly the accelerating civilisation development, which brings great varieties of forms of identity and ways of life? The aim of this article is to outline other possibilities of a research of gender problematic in the point of view of integral approach, which is offered by the field of cultural studies.

Muži a ženy, jejich vzájemné vztahy a rozdílnost v prožívání a reakcích na určité situace, jsou tématem, které od nepaměti přitahovalo pozornost vědců i laické veřejnosti. V rámci mnoha výzkumů, se snažili zjistit, nakolik je naše mužství a ženskost determinováno kulturně a nakolik biologicky. Biologické kořeny ukazují transkulturnost a univerzální charakter mnohých evolučně starších prvků. Avšak snad každá kultura si určuje svá vlastní kritéria a specifika týkající se vztahů mezi muži a ženami a z toho důvodu ukládá členům dané společnosti příslušné normy chování a sociokulturní regulativy, jež řídí projevy intimního a rodinného života. Co je v jedné kultuře normální a přirozené, může být v jiné tvrdě sankcionalizované. Role, chování a normy, které byly mužům a ženám ukládány, byly často propojeny s náboženstvím, jež daná kultura vyznávala. Na dodržování hleděla mocná autorita božské bytosti a skrze tyto náboženské systémy se pak také utvářela identita mužů a žen.

V některých kulturách se setkáváme s přístupem k ženě jako k něčemu „nižšímu“, často ani nemajícímu status člověka. Dodnes v mnoha jazycích, včetně jazyků naší kulturní oblasti, dochází ke ztotožňování pojmů „lidská bytost“ a „muž“²⁾. Zatímco právo uctívat boha pak mnohdy přísluší jenom muži, ženě je bohem muž samotný a musí se podřizovat jeho přáním a příkazům. Výraznými příklady nám mohou být náboženské kódexy v Indii, v islámském či v křesťanském světě. Německý filozof a sociolog Georg Simmel (1858–1918) v této souvislosti zmiňoval, „že větší význam připisovaný mužům ze sociologického hlediska pravděpodobně vyplývá z jejich pozice větší síly“ a že z historického pohledu lze vztah mezi pohlavími popsat jako vztah pána a otroka. Je pak také „jedním z privilegií pána, že nemusí neustále myslet na to, že je pán, kdežto postavení otroka je takové, že na to nikdy nemůže zapomenout“ (Simmel 1908 cit. dle Horney 2004:68).

O tom, že se ženám v průběhu dějin přičítal menší význam a úcta ve srovnání s veřejnými politickými aktivitami mužů, se zmiňuje americká politoložka a filozofka Jean Bethke Elshtainová (narozena 1941). Podle ní byly ženy umlčovány částečně proto, že právě to, co je definuje, s čím byly nevyhnutelně spojovány – sexualita, rození, lidské tělo – bylo vypuštěno z politické řeči. Politika je totiž rovněž také složitou obranou proti přitažlivé síle soukromého, proti vábení rodinné sféry, proti evokacím ženské moci (Elshtain 1999:29).

Nezřídka se objevuje názor, že muži mají obavu ze sexuální a reprodukční moci žen. Projekcí vlastností velkých ženských bohyň, které v sobě spojovaly zrození a smrt, plodnost a neúrodu, lásku a nenávisť vyvstává strach z žen. Tento strach, jak se zmiňuje švýcarská psychologička Verena Kastová (narozena 1943), v neposlední řadě pochází z toho, že jsou ženy znehodnocovány nebo idealizovány, nejsou však viděny ve své přirozenosti (Kast 2004:20). Podle Elshtainové se to odráží v tom, jak daleko muži zašli při budování společenských forem, jimiž se chrání, při zakotvování své potřeby chránit se před ženami v institucích a činnostech, včetně takzvaně „politických“, jež jsou historicky neoddělitelné od válčení.

Koncepce aktivního muže a pasivní ženy jakožto fenoménu, který můžeme pozorovat ve vyspělých civilizacích celého světa, vyzývá k otázce po její příčině. To, zdali jsme víc ovlivněni přírodou či kulturou, ve které vyrůstáme, se stalo tématem sporu 20. století mezi představiteli kulturního a biologického determinismu.

STŘET DVOU PARADIGMAT

Paradigma biologického determinismu bylo dominantním do poloviny 20. století, kdy převládala představa, že rozdíly mezi pohlavími jsou dány genetickou výbavou a hormonálními vlivy. Později uskutečněná sexuologická a psycho-neuro-endokrinnologická výzkumná šetření ukázala relativitu biologických vlivů na psychické rozdíly mezi ženami a muži. V šedesátých letech minulého století se v popředí zájmu veřejnosti znovu ocitla ženská hnutí, která se začala věnovat širšímu spektru otázek, než v minulosti (například právem ženy na potrat či rovnoprávnosti žen a mužů na ekonomickém poli i v soukromé oblasti). To mělo vliv na to, že dominantní roli začalo mít paradigma kulturního determinismu.

Na konci 20. století došlo k další změně v oblasti genderových paradigmat. Nové poznatky z oboru genetiky a otevření nových obzorů v diagnostice sexuálních anomálií, vedly k částečnému přijetí biologického paradigmatu a propojení kulturního determinismu v jedno interaktivní paradigma a následně k tvrzení, že rozdíly mezi muži a ženami jsou dány jednak jejich rozdílnou biologickou stránkou a jednak kulturními a psychosociálními faktory (Poněšický 2003).

Představitelé biologického determinismu vyzdvihují vliv dědičnosti a vrozených vlastností na lidskou sociální a kulturní aktivitu. Zdůrazňují, že enkulturace, zahrnující socializaci a adaptaci jedince na určitou kulturu, představuje pevnou součást biologického procesu ontogeneze, který je podmíněn genetickým programem. Dle biologických deterministů existuje určitá lidská přirozenost, něco, co všechny kultury musí respektovat a co se projevuje prostřednictvím kulturních univerzálií. Teorie, které vycházejí z biologického paradigmatu, předpokládají, že mezi muži a ženami existují vrozené rozdíly a že se do jisté míry můžeme rodit jako maskulinní či feminní. Biologický základ je patrný zejména u fyzických znaků. Mezi něž patří to, že ženy produkují vajíčka a muži spermie; ženy menstrují a probíhají u nich cyklické změny, což muži nevykazují; stejně tak jako to, že ženy rodí děti a kojí je.

Teze biologického determinismu byly silně ovlivněny působením některých, zejména německých badatelů, činných před druhou světovou válkou, kteří kladli příliš velký důraz na vrozenost a neměnnost specifických vzorů chování a hodnotové orientace v různých kulturách. Těžiště kvalitativních rozdílů mezi odlišnými kulturami bylo hledáno na půdě biologie. Tento názor vyústil v eugeniku, která předpokládá, že selekcí, sociální simulací přírodního výběru a přizpůsobením prefero-

vanému kulturnímu vzoru lze „vyšlechtit“ lidskou populaci.

Myšlenky biologického determinismu můžeme najít již například u německého filosofa 19. století Arthura Schopenhauera (1788–1860). Ten ve svém díle *Die Welt als Wille und Vorstellung* (Svět jako vůle a představa, 1819) přichází s názorem, že cílem vůle je pouhé zplození potomka a všechna zamilovanost, ať se tváří sebeétericky, má své podhoubí jenom v pohlavním pudu (Schopenhauer 1992:10). Jakmile je dosaženo cíle rodu, musí se iluze lásky mezi dvěma lidmi rozplynout, neboť vášeň záleží v zaslepenosti, v níž se to, co je výhodné pro celý druh, jednotlivci jeví jako cenné pro něj samotného. V manželství pak ve výsledku nezáleží na duchaplné zábavě, nýbrž na plození dětí. Schopenhauer argumentuje tím, že i příroda poskytuje důkaz v tom, že po rozmnožení nechává rychle uvadat krásu ženského těla. „A jedinec tak shledává, že byl obelstěn vůlí rodu. Když ženy tvrdí, že se zamilovaly do mužova ‚duševna‘, je to jen přepjatost generované bytosti“ (ibidem 30).

V sedmdesátých letech 20. století došlo k obnově myšlenek biologického determinismu skrze teorii sociobiologie, která je syntézou vědních poznatků z oblasti etologie, genetiky a biologie. Etabloval ji v roce 1975 americký entomolog Edward O. Wilson, když vydal knihu *Sociobiology. The New Synthesis* (Sociobiologie: Nová syntéza). O tři roky později se objevuje další Wilsonova kniha *On Human Nature* (O lidské přirozenosti), ve které své teze podrobněji rozvádí. Wilson se snažil dokázat, že geny dominantním způsobem ovlivňují lidské sociální a kulturní chování. Předkládá názor, že romantické city a zamilovanost jsou řízeny hluboce zakořeněnými sklony, které nám velí vybírat si takové sexuální partnery, s nimiž maximalizujeme šance na předání našich genů příštím generacím. Každý jedinec se snaží získat nejlepšího partnera, jakého vzhledem ke své vlastní atraktivnosti může získat. Wilson rovněž zdůrazňoval predisponovanost muže a ženy na základě jejich tělesných rozdílů z hlediska investic, které vkládají do péče o potomka.

V poslední době je termín sociobiologie nahrazován pojmem evoluční psychologie, který v sobě zahrnuje spojení poznatků evoluční biologie s kognitivní psychologií. Evoluční psychologie je zakotvena na principech evoluční teorie. Mnohdy je považována nejen za jednu z psychologických disciplín, ale je vnímána jako způsob, jímž může být evoluční teorie použita za meta-teoretický základ, na němž lze zkoumat celý obor psychologie. Avšak na rozdíl od psychologie se neza-

²⁾ Anglicky - „man“; německy - „Mann“; francouzsky - „homme“; italsky - „uomo“; španělsky - „hombre“ apod.

- ▶ bývá jedincem a jeho prožíváním, ale zajímá ji chování celého druhu.

Představitelé kulturního determinismu vycházejí z tradice empirismu, jehož angličtí představitelé, například John Locke (1632–1704) a David Hume (1711–1776), vnímali lidské vědomí jako čistý list papíru (tabula rasa), který se smyslovými daty naplňuje až během života. Představitelé kulturního determinismu zdůrazňují, že kulturní vzory, hodnoty a společenské normy si člověk osvojuje prostřednictvím výchovy a procesu učení. Specifické lidské vlastnosti je nutno chápat v kontextu určité kultury a nikoliv jako geneticky zakotvené. K zastáncům kulturního determinismu patřili ve dvacátých letech zejména americký antropolog Franz Boas (1858–1942) a jeho žáci, v polovině 20. století se pak stal velmi populární antropologický směr „Osobnost a kultura“, jehož průkopníky byli antropoložka Margaret Meadová (1901–1978) a psychiatr Abraham Kardiner (1891–1981). Tento směr jako první usiloval o propojení dosavadních psychologických teorií osobnosti a antropologického výzkumu. Zkoumal především vztah mezi výchovou dětí a charakteristickými rysy osobnosti v odlišných kulturních podmínkách a vycházel z předpokladu, že každá kultura prostřednictvím výchovy vytváří specifické psychické konstelace svých členů.

K TERMÍNU A SLOVU GENDER

V souvislosti s kulturním determinismem není možné opomenout termín gender. Otázka genderu zásadně ovlivňuje náš život, postavení ve společnosti, sociál-

ry se úplně neshodnou na tom, co odlišuje jeden gender od druhého (a každá společnost věří, že právě její vymezení genderu odpovídá biologické dualitě pohlaví).

Pro historická bádání se stal právě pojem „gender“ zcela zásadním konceptem, protože zahrnul jak vztah mezi historickou zkušeností mužů a žen, tak mezi dějinami a dějepisnými postupy. Diskuze však pokračují i dál. Někteří vědci, například americká teoretička Judith Butlerová (narozena 1956), poukazují na skutečnost, že i „gender“ je příliš zjednodušující kategorií, protože nebere v potaz sexuální odlišnosti (Pachmanová 2001:350). Podle Butlerové je gender performativní – trvalá esence genderu je utvářena prostřednictvím opakování a ritualizovaných aktů a genderových stylizací těla (Butler 1999). Butlerová zastává názor, že pojmy „žena“ a „muž“ jsou specifickou historickou konstrukcí propojenou se vznikem a reprodukcí genderové nerovnosti. Stejně tak i ostatní „základní“ pojmy je třeba zkoumat historické podmínky jejich vzniku a smyslnosti a ne je brát jako samozřejmé východisko (Butler 1999). Ve vztahu k binaritě pohlaví-gender jsou jak pohlaví, tak gender kulturně produkované kategorie, které se vzájemně podporují a stabilizují. Butlerová se domnívá, že neexistuje oblast pohlaví mimo oblast genderu, protože pohlaví je již vždy rozpoznáno prostřednictvím genderu. Neexistuje tudíž oblast pohlaví jako biologické přirozenosti, která by již vždy nebyla uchopena, poznána a materializována v rámci kulturního chápání genderu (Zábrodská 2009:38).

Americká profesorka ženských studií Natalie Boymel Kampenová nechává kategorie genderu a sexuality zcela splynout. Podle ní to nejsou oddělitelné, ale naopak navzájem propletené kategorie, které mohou existovat jen díky tomu, že se neustále přelévají a propouštějí do svého okolí (Pachmanová 2001:36).

S kategorií gender jsou rovněž spjaté „genderové stereotypy“. Ty jsou zjednodušujícím popisem toho, jak by měl vypadat „maskulinní muž“ či „feminí žena“. O takových stereotypích lidé obvykle uvažují bipolárně (žádný muž nemá žádné rysy ženskosti a naopak) a jsou univerzálně platné, neboť se předpokládá, že charakteristiky tvořící genderový stereotyp sdílí všichni příslušníci daného pohlaví (Renzetti 2003:21).

Stereotypizace mužské a ženské role je viditelná zejména při oficiálních nebo významných společenských událostech v podobě předem předpokládaných pravidel chování. Jiné jednání se očekává od mužů, jiné od žen, což usnadňuje plynulou interakci bez předběžných domluv mezi lidmi, kteří se do té doby neznali. Naopak v běžném každodenním životě se uchovalo z oněch původních představ spíše jenom jádro, které je úzce vázáno na biologické rozdíly mužů a žen. To můžou být představy o ženách jako matkách a mužích jako živitelích rodiny (Janošová 2008:28).

ŽENY LIMITOVANÉ GENDEROVOU ROLÍ?

Podle teorie sociálních rolí Alice H. Eaglyové (narozena 1938) jsou genderové stereotypy vytvářeny dělbou práce na základě pohlaví. Tím, že jsou ženy limitovány genderovou rolí, která v sobě zahrnuje výchovu dětí a péči o domov, vykazují více pečovatelské chování, v důsledku čehož je lidé vnímají jako starostlivější. Naopak muži, jejichž role se utvářejí v soutěživém světě zaměstnání, sportu a veřejných služeb jsou vnímáni jako asertivnější než ženy. Eaglyová se domnívá, že genderové stereotypy v jistém smyslu odrážejí skutečné rozdíly v chování mužů a žen, avšak mylí se v tom, když rozdíly připisují vrozeným vlastnostem namísto neviditelné moci sociálních rolí, jež usměrňují chování mužů a žen.

V okamžiku, kdy by došlo ke změně tradičních rolí mužů a žen (např. ženy by zastávaly vrcholové manažerské pozice a muži by byli podporováni, aby zůstávali doma a starali se o děti), by se dramaticky změnilo chování mužů a žen. Podle Eaglyové je tedy vše důsledkem rolí, a ne chromozomů, hormonů a fyziologie mozku (Lippa 2009:165-166).

Pro zdůraznění rozlišení biologických a kulturních aspektů mezi pohlavími řada antropologů a sociologů přecházela hranice naší společnosti. Otázkou, jestli i jiné kultury rozlišují mezi maskulinitou a feminitou stejně jako západní kultura, si položila i antropoložka Margaret Meadová, jež převzala Boasův kulturní determinismus a snažila se terénními výzkumy tuto tezi jednoznačně prokázat. Hlavním tématem Meadové byla velká proměnlivost psychologických typů v různých kulturách, předmětem výzkumu pak problematika dospívání jedince a role a postavení žen. Své poznatky shrnula ve studiích *Coming of Age in Samoa* (1928) a *Growing Up in New Guinea* (1930). V roce 1935 předložila Margaret Meadová v knize *Sex and Temperament in Three Primitive Societies* analýzu kulturní podmíněnosti mužské a ženské role, založenou na poznatcích výzkumů z Nové Guineje. Zde se zaměřila na kmeny Arapešů, Mundrugumorů a Čambulijů.

Ve své práci se zmiňuje, že příslušníci kmene Arapešů, obývající horskou oblast, jsou vychovávaní podle kulturního vzorce, který preferuje vlastnosti v západní kultuře považované za ženské, například pasivita, mírnost a laskavost. Ve vztazích mezi příslušníky rozdílných pohlaví, včetně vztahů sexuálních, nedělají Arapešové žádné rozdíly v temperamentu, nikdo zde není iniciátor nebo agresor. Hlavní činností mužů i žen je péče o děti a jejich výchova.

Pohlavní styk je nazýván „prací“ a v prvních měsících těhotenství je přímo povinností, protože Arapešové věří, že otcovské sperma spolu s mateřskou krví, jež se na počátku ve stejném poměru spojí, formuje dítě (Meadová 2010:65). Termín „rodit dítě“ se vztahuje jak na muže, tak na ženu a narození dítěte je vnímáno jako velká zátěž pro otce i matku.

Pravým opakem Arapešů je kanibalský kmen lovců lebek Mundrugumorové, vychovávající muže i ženy k agresivitě, bojovnosti a soutěživosti, tedy hodnotám, které Evropan pokládá za mužské. Děti obou pohlaví jsou vychovávány k nezávislosti a nepřátelství, chlapci i dívky jsou si povahově podobní. Ženy si oškiví rození dětí a péči o ně a jejich muži si zase oškiví těhotenství svých manželek.

Kmen Čambuli rozlišuje ženskou i mužskou úlohu, ale z pohledu naší civilizace je převrací. Ženy se věnují lovu, rybolovu, práci na poli a vystupují energicky, nebojácne a dominantně, jsou praktické a panovačné. Oproti tomu muži, kteří jsou považováni za slabší pohlaví, se zabývají ručními pracemi, jsou mírní, nesamostatní, marniví a upovídaní, když jim někdo zraní city, tak se neovládají. Muži nosí krásné ornamenty (ženy si holí hlavy a chodí neozdobené), nakupují, vytvářejí sošky, malují a tančí (Meadová 2010:296-297).

Ačkoli výzkumy Margaret Meadové byly podrobeny ostré kritice – zejména v raných pracích jí byl vyčítán příliš idealistický a subjektivní pohled – ukázala, že potenciál rozmanitosti lidských kultur je ohromný a že model pasivní žena a aktivní muž nemusí být platný pro všechny kultury. Tuto skutečnost prokázaly i výzkumy dalších antropologů.

Britský antropolog polského původu Bronisław Malinowski (1884–1942), který prováděl výzkumy na Trobriandových ostrovech, zjistil, že tamější ženy jsou asertiv-

nější, průbojnější a silnější po sexuální stránce než jsou ženy naší kultury. Obyvatelé ostrovů Trobriand nepoužívají při pohlavním styku polohu, kdy je muž nahoře a žena ve dole, protože váha muže tak brání ženě v aktivitě (Malinowski 1927). Převládající celosvětový model muže majícího nadvládu nad ženou těmito výzkumy však vysvětlen nebyl.

O to se pokusil například americký antropolog, představitel kulturního materialismu, Marvin Harris (1927–2001). Ten zastával názor, že v lidských společnostech není dominantní to pohlaví, které je větší nebo přirozeně více asertivní, ale spíše to, které kontroluje technologii obrany a agrese (Harris 1974:71). Harris si ale pokládá otázku, proč nemají tuto kontrolu ženy, když jsou anatomicky zvýhodněny, aby byly dominantním pohlavím právě ony (rodí děti, starají se o ně, kontrolují výchovu atd.). Dochází k závěru, že je to díky převaze ve vedení válek, která ničí logiku, na které je předpoklad matriarchátu založen.

ŽENA, JEŽ SE NEUČASTNÍ VÁLEK

O vlivu ovládání válečné technologie na postavení muže a ženy ve společnosti se zmiňuje rovněž francouzská filosofka Simone Beauvoirová (1908–1986). Podle ní je nejhorším prokletím, které leží na ženě to, že je vyloučena z válečných výprav. „Člověk se nepozdvihuje nad zvíře tím, že dává život, nýbrž tím, že ho dovede dát v sázku. Proto také lidstvo nepřiznává nadřazenost tomu pohlaví, které rodí, ale tomu, které zabíjí“ (Beauvoir 1967:28). Vedle toho se objevují diskuze, ve kterých je univerzální podhodnocování ženy a jejich aktivit založeno na předpokladu, že lidé, vědomě či nevědomě, dávají vyšší hodnotu předmětům, aktivitám a událostem, které jsou pod lidskou kontrolou (kultura) oproti tomu, kde je nekontrovatelný vliv člověka (příroda).

Americká kulturní antropoložka Sherry B. Ortnerová (narozena 1941) ve stati *Is Female to Male as Nature is to Culture?* (1974) předkládá názor, že konstitutivní vlastnosti lidských společností je to, že jsou zapojeny do procesu vytváření a uchování sémantických systémů, jež jim umožňují přesáhnout ty nezákladnější, přirozené hranice své existence. Rituály představují třeba způsob, jak manipulovat vztahy mezi přírodními silami a lidským životem a usměrňovat je. Kultura se považuje za něco, co dále mění přírodu (Bowie 2008:129).

Kulturně všeobecná druhořadost ženy vyplývá z jejího spojování s přírodou, která je vzhledem ke kultuře považována za podřadnou. Muž je oproti tomu symbolem kultury a civilizace, která přírodu ovládá. To znamená, že kultura sice uznává, že se ženy na jejich speciálních procesech aktivně podílejí, ale současně na ně pohlíží jako na bytosti, které jsou zakořeněny v přírodě nebo k ní bezprostředně tíhnou (Ortner 1998:98). Podle Ortnerové má žena blíže k přírodě díky tomu, že se svými funkcemi více zabývá „životem druhu“, oproti tomu mužská fyziologie poskytuje muži příležitost, aby se v mnohem větší míře zabýval kulturou. Ženské tělo a jeho funkce tak staví ženu do sociálních rolí, které jsou v kulturním procesu považovány za role nižšího stupně než role mužské (ibidem).

Tvrzení Ortnerové o mužském spojení s kulturou zpochybnuje americká antropoložka Peggy Reeves Sandayová (narozena 1967). Ta poukazuje na prostupnost mezi kategoriemi žena a příroda v některých společnostech, které mají „vnitřní orientaci“. V těchto společnostech jsou přírodní síly sakralizované a dochází zde k vzájemnému proudění mezi přírodními silami a silami, jež jsou vlastní ženám. Ovládání těchto sil a manipu-

Stereotypizace rolí je viditelná zejména při oficiálních nebo významných společenských událostech v podobě předem předpokládaných pravidel chování.

ní role a má i vliv v oblasti vzdělávání či na trhu práce. Jak uvádí britská socioložka Ann Oakleyová (narozena 1944): „Gender je pojem, který vyjadřuje, že vlastnosti a chování spojované s obrazem muže a ženy jsou formovány kulturou a společností. Na rozdíl od pohlaví, které je univerzální kategorií a nemění se podle času či místa působení, gender ukazuje, že určení rolí, chování a norm vztahujících se k ženám a k mužům je v různých společnostech, v různých obdobích či sociálních skupinách rozdílné. Jejich závažnost či determinace není tedy přirozeným, neměnným stavem, ale dočasným stupněm vývoje sociálních vztahů mezi muži a ženami“ (Oakley 2000:11-12).

Tato koncepce připouští stálost pohlaví, ale stejně tak i proměnlivost genderu. Je-li člověk biologicky mužem a ženou, je možné odhadnout podle vzhledu. Avšak je-li mužem či ženou vzhledem k genderu odhadnout nelze, protože kritéria této klasifikace se mění v závislosti na čase a prostoru a jsou dány kulturou.

Protože většina kultur činí vědomě rozdíly mezi pohlavími nejen na biologické, ale také na kulturní a společenské úrovni, je více než pravděpodobné, že budou chlapci a dívky vychovávaní odlišným způsobem a bude tak vytvořen alespoň základní rámec psychologických rysů typických pro muže a ženy. Tyto psychologické rysy, které jsou odlišné pro jednotlivá pohlaví, pak dávají společnosti zpětnou vazbu tím, že muži a ženy se jinak chovají, jinak prožívají a plní jiné společenské funkce. Každá společnost tedy vychází z biologického pohlaví jako ze základního kritéria, ale žádné dvě kultu-

lace jimi je přenechána ženám a posvátným přírodním symbolům. Muži jsou k této oblasti irelevantní a musí si dát pozor, aby si nez nepřátelili pozemské představitele přírodní síly (Sanday 1981:5). Podobně nejsou muži jednoznačně asociováni s „kulturou“, kterou Sandayová definuje jako přesah přírodních existenčních daností prostřednictvím myšlenkových soustav a techniky. Muži jsou součástí přírody nejen svou tělesností, ale i potřebou či touhou zabíjet. „Vyrábějí zbraně a usilují o moc, která je „tam“ (ibidem). Tyto činnosti mužů Sandayová označuje jako „vnější orientaci“ a jednotlivé společnosti se od sebe liší tím, do jaké míry oceňují vnitřní a vnější orientaci - schopnosti žen a úctu k reprodukci oproti roli mužů a jejich destruktivní síle (Bowie 2008:130). Pokud je ve společnosti určité environmentální napětí, které může být způsobeno nedostatkem potravy, ozbrojenými konflikty, či politickou nestabilitou, je sklon společnosti směrem k „vnější orientaci“ a mužské dominanci. Je-li na druhé straně svět vnímán jako dobrý, příznivý a přívětivý, vzniká „vnitřní orientace“, v níž jsou prostředí i ženy brány jako partneri a nikoli jako zdroj nebezpečí pro muže a společnost jako celek (Bowie 2008:131).

TRANSFORMATIVNÍ POJETÍ GENDERU

Určitým kompromisem mezi kulturním a biologickým determinismem je paradigma transformativního pojetí genderu zdůrazňující biokulturní perspektivu. Ta připojuje jak vrozené pohlavní rozdíly, tak i později vytvořené odlišnosti, které vznikly v průběhu enkulturace. Centrum pozornosti je zde zaměřeno na studium toho, jak mohou kultura a chování jedince ovlivnit jeho biolo-

se, že pokud má dojít k nějaké změně, není třeba měnit obsah rolí, nýbrž celý hodnotový systém společnosti. Ženy tedy nemají začít polaritně zaujímat role mužů a muži žen, ale je třeba, aby se role muže a ženy ve společnosti vzájemně doplňovaly a žádná z nich nebyla podhodnocena, a to jak z pohledu společenské prestiže, tak platového ohodnocení. Hodnota ženské role by měla vycházet z faktu, že žena je matkou, dárkyní života a má tedy velmi důležitou úlohu coby zachovatelka lidského rodu, vychovatelka a pečovatelka o potomstvo (Zormanová 2009).

GENDEROVÁ DEKONSTRUKCE

Předmětem kulturologického studia genderu by měla být i otázka směřování mužské a ženské role v 21. století. Na kolik v dnešní společnosti hraje roli biologická determinace „mužskosti“ a „ženskosti“, genderové stereotypy, které se po dlouhou dobu utvářely v daném kulturním prostředí a jaký vliv v tom všem má čím dál tím víc zrychlující se civilizační pokrok?

V poslední době se objevuje názor, že dochází k takzvané genderové dekonstrukci neboli k tendenci, aby se rodové rozdíly mezi muži a ženami čím dál tím víc prolínaly a smazávaly. Tento vývoj by v konečném důsledku mohl znamenat, že v budoucnu jediným rozlišujícím prvkem mezi muži a ženami zůstanou jen biologické pohlavní rozdíly (Šmausová 2004). Podle druhé představy, o které se zmiňuje například brněnský psycholog Ivo Plaňava (narozen 1934), se muži a ženy postupně vymaní z požadavků tradičních rolí a budou se projevovat a vyvíjet podle svého vlastního vnitřního citění nezávisle na tom, zda se jedná o aspekty maskulinní či feminní. Tedy bude možné pozorovat patrnou tendenci k určitému androgynnímu založení (Plaňava 1998:45).

O tom, že se v sebehodnocení postupně stírají rozdíly, hovoří i český psycholog Petr Macek (narozen 1956). Podle výsledků empirických výzkumů je ideálem člověk, bez ohledu na pohlaví, který příliš neprojevuje svoje emoce, je energický a umí se prosadit, a to zejména mezi vrstevníky. Aktivní, stabilní a spíše neemotivní osobnost, člověk, který má u druhých prestiž a sám si toho moc nepřipouští a umí se ovládat. Dnes nahrazuje tradiční genderové stereotypy všeobecně přijímaný model aktivity a síly jako něčeho pozitivního a žádoucího pro všechny, bez ohledu na to, jestli je daný jedinec muž nebo žena (Macek 2010).

V západoevropské společnosti jsou dnes ženy vyzývány k tomu, aby byly aktivní, neseděly doma, studovaly, cestovaly, pracovaly a rozvíjely své zájmy. Ženám se otevírá prostor, aby se staly dominantnější, průbojnější v budování své kariéry a postavení ve společnosti, nezávislejší na partnerovi a měly větší potřebu seberealizace. Jejich sebevědomí ohledně vnímání vlastního genderu se tak zvětšuje. Oproti tomu muži, kteří byli po tisíciletí vnímáni jako nadřazení ženám, zůstávají na stejných pozicích a hodnota jejich genderu již není tak vysoká jako v minulosti.

ZPOCHYBNĚNÍ MUŽSKÉHO KONCEPTU

Podobně i z hlediska profesní stránky v postmoderní společnosti mizí tradiční převaha muže v aspektech, jako je důležitost vykonané profese nebo její finanční ohodnocení. Tradiční mužský koncept - úspěch, moc, síla - spojený s jeho úlohou živitele rodiny je reálně zpochybněn. S poklesem průmyslu, jakožto domény mužů, se zaměstnanost posunula do služeb. Řada zaměstnavatelů zastává názor, že ženy vykonávají takovouto práci lépe (a levněji) než jejich partneri (Jones 2008:211). Žena ve stávající společnosti, i když je fyzicky slabší, může

tedy zaujímat stejné profesionální postavení jako muži. Vlna vysoké nezaměstnanosti, která propukla ve Spojených státech v roce 2008, definitivně převrátila poměr obou pohlaví v ekonomice a během první poloviny roku 2010 poprvé v historii USA přesáhl počet pracujících žen počet pracujících mužů. Příčinou je zmenšení počtu pracovních příležitostí především v oborech, kterým tradičně dominují muži - tedy ve výrobě, stavebnictví či ve finančním sektoru. Naopak obory jako je zdravotní péče či pečovatelské služby recese postihla méně, a další „ženské“ oblasti, jako je školství, pomohl držet nad vodou stimulační program vlády. Dalším důvodem je určitý paradox plynoucí z dosavadní mužské dominance, díky které muži mají stále průměrně vyšší mzdy než ženy na stejných postech. V okamžiku propouštění pak většinou došlo na „dražší“ muže (Sobota 2010:31).

Když dnes analytici odhadují, o jaké profese bude na trhu zájem v následujícím desetiletí, uvádějí zaměstnání jako zdravotní služby v domácnosti, zdravotní služby nebo pečovatelské služby. Podle Úřadu statistiky práce budou potřeba zaměstnanci v přípravě jídel, osobní asistenti/asistentky, prodavači/prodavačky, učitelé/učitelky (ibidem).

Stejně tak se neustále zvyšuje podíl žen, které dosáhnou vysokoškolského vzdělání. Ve Spojených státech je na vysokých školách o dva miliony více děvčat než chlapců a v Evropě školu dokončí více žen než mužů (Jones 2008:211). Podle posledních údajů Českého statistického úřadu (2010) i na českých vysokých školách počet žen začíná převažovat.²⁾ Ženy tvoří 57 procent z celkového počtu 370 tisíc studentů, přitom v roce 1991 dosáhl tento podíl jen 44 procent. Vysoké školy opouští ročně s diplomem asi 42 tisíc žen a jen 31 tisíc mužů.

Obecně by se dalo říct, že nadvláda mužů byla v mnoha oblastech ohrožena a mnozí autoři hovoří o „krizi mužské role“. S tím, jak muži ztrácejí roli v oficiální ekonomice, mnohdy propadají alkoholu a drogám. Stěžejní roli pro životní úroveň rodiny přebírají ženy, které své partnery postupně opouštějí a o výchovu dětí se starají samy. Běžným modelem se stává svobodná matka zvládající zaměstnání mnohdy propojené s dalším vzděláním, zatímco muži se v jejich životě objevují a zase mizejí v podobě příležitostných partnerů. V americkém tisku se tak začíná mluvit o neplánovaném vyústění ženské dominance (Sobota 2010:32).

Podle novináře a komentátora Lidových novin Petra Kamberského jsme v období, kdy se nové soužití mezi muži a ženami teprve hledá. „Stará“ kultura, která zachovává v rozdělení rolí i jistou mocenskou hierarchizaci, je ve střetu s novým světovým pořádkem, jež je založen na plné rovnosti partnerství (Kamberský 2010).

MEDIÁLNÍ VLIV NA GENDEROVÉ ROLE

Při výzkumu současných genderových rolí nelze opomenout význam médií. Dalo by se říci, že zastupují imperativ náboženské víry, která dříve byla autoritou určující normy a hodnoty, podle kterých probíhala socializace jedince. Každá společnost si skrze náboženský systém vytvářela pravidla, kterými určovala životy žen a mužů a tím pádem měla vliv i na jejich identitu. Pokud bychom si ale měli odpovédět na otázku, kdo (či co) určuje pravidla v západní společnosti 21. století, pro kterou je charakteristický čím dál tím větší příklon k ateismu a preference života pro přítomný okamžik, můžeme vidět určité nahrazení identifikace s Bohem v identifikaci lidí s celebritami.

V čem spočívá síla médií? Média nabízejí společný jazyk, sdílené příběhy, „velká vyprávění“ a symboly -

ovlivňují styl myšlení a života. Všechny tyto aspekty patří k základním rysům odvěké sociální role náboženství. Počítáme-li mezi klasické funkce náboženství překonávání bezmoci, normování jednání, definici skutečnosti jako celku (kosmologii) a strukturování běžného dne, pak vidíme, že média, např. televize, vstoupila do všech těchto funkcí.

Tuto myšlenku prezentuje rovněž polsko-britský sociolog Zygmund Bauman (narozen 1925), podle něhož se nacházíme v době, kdy se identita jeví více „prchá“ (tekutá) než kdy jindy. Moderní západní společnosti jsou nuceny hledat rozhodnutí ohledně identity a životního stylu a hybnou silou v tomto procesu jsou právě média. Tekutost identity dává Bauman do kontextu s podobou dnešní doby, která je podle něj typická svou nejednoznačností, nahodilostí a nepředvídatelností (Bauman 2002).

Dalo by se říci, že média předkládají obraz ženy ve dvou rovinách. V té jedné je na ní nahlíženo jako na oporu muže, která mu vytváří jeho zázemí a domácí pohodu, v té druhé jako na sexuální objekt, po kterém by měli muži toužit. Obraz muže reprezentovaný v médiích má rovněž několik podob: na jedné straně je to výkonný, schopný a sebejistý pracovník, který musí uspět (zejména v očích jiných mužů), a na druhé straně silný a udatný hrdina, po kterém touží srdce mnoha žen. Muž by měl o sebe rovněž dbát, jíst vyváženou stravu a chodit do posiloven. V souvislosti s tím se objevuje fenomén metrosexuála neboli muže jakékoli sexuální orientace, který vynakládá většinu svého času a peněz na úpravu a péči o svůj vzhled a životní styl. Chodí na manikúru a pedikúru, dbá až na extrémní upravenost, ne-

Jako největšího metrosexuála označuje Simpson fotbalistu Davida Beckhama, i když za vůbec prvního metrosexuála je považován model Marky Mark

chává si šit oblečení na míru. Ví vše o nejnovějších kosmetických přípravcích na vlasy a pleť, vaří a uklízí.

Mark Simpson ve svém článku Here Come the Mirror Men (Tady přicházejí zrcadloví muži, 1994) upozorňuje na skrytého metrosexuála osmdesátých let, který se objevoval pouze v módních časopisech, v televizní reklamě na džiny Levi's nebo v gay baru. Oproti tomu v devadesátých letech byl metrosexuál vředy přítomný. Jako největšího metrosexuála označuje Simpson fotbalistu Davida Beckhama, i když za vůbec prvního metrosexuála je považován model Marky Mark, který se na počátku devadesátých let objevil v reklamě na spodní prádlo značky Calvin Klein. Od ostatních modelů této doby se lišil dokonale vyholeným tělem, vystupujícími svaly a gelem ve vlasech, čímž předdeslal budoucí trend.

Ve stejném roce jako Simpson vystupuje s pojmem „metrosexuál“ americká futuroložka Marian Salzmanová a konceptu metrosexuála se ujala nadnárodní komunikační agentura RSCG. Na změny v mužském spotřebním chování reagovala například i kabelová televize Bravo, která v roce 2003 uvedla úspěšnou a televizními cenami ohodnocenou reality show s názvem Queer Eye for the Straight Guy. V této soutěži pět homosexuálních mužů (neboli „Fab Five“) radilo heterosexuálním mužům, k jakým vylepšením mají dospět v oblasti svého jídelníčku, módy, osobní hygieny včetně péče o účes a pleť, v interiérovém designu či ve vhodných prefe-

²⁾ Netýká se to doktorandského studia, kde na 2340 absolventů doktorského studia připadne ročně už jen 876 žen.

- rencích v populární kultuře - tudíž těch kategorií, které měly být metrosexuálům vlastní.

VEDLE METROSEXUÁLOVÉ I ÜBERSEXUÁLOVÉ

Další klasický model ideálního muže se začal označovat jako „übersexuál“ neboli elegantní, mužný džentleman, který si vybírá jen to nejlepší jídlo a pití, libuje si v kouření doutníků a po boku má rád krásné či zajímavé ženy, i když se spíše vyskytuje ve společnosti mužů. Reaguje na to, že posedlost tělem a vlastním vzhledem je příliš svazující a je třeba něco víc. Pojem je odvozen z německé předpony über, která označuje „více než“. V Americe se tato předpona užívá ve smyslu „špičkový“.

Rozdíl mezi metrosexuálem a übersexuálem je v tom, že übersexuál se nevyhýbá zapadlým hospodám a není zajímavý pouze svým zevnějškem. Je také sečtělý a zajímá se o dění kolem sebe. Zatímco metrosexuál pozorně sleduje módní trendy a je posedlý svým vzhledem, übersexuál je v tomto směru mnohem uvolněnější. „Übersexuál si ponechal marketingový potenciál svého předchůdce (šampony se prodávají stále výborně), ale do genetické výbavy mu byly přidány vlastnosti, které ženy oceňují: schopnost starat se o druhé, vlastní názor a styl, zodpovědnost a soucit“ (Schorf 2006).

V roce 2005 Marian Salzmanová definuje základní body übersexuality ve své knize The Future of Men (Budoucnost mužů), kterou vydává pod hlavičkou reklamní agentury JWT. Zároveň i jmenuje deset současných nejstylovějších übersexuálů. Na prvním místě se ocitá zpěvák irské skupiny U2 Bono, který se stal podle magazínu Time Osobností roku 2005 a je celosvětově známý svou prací a aktivitou, která směřuje k pomoci v Africe: „Je globální, společensky uvědomělý, spolehlivý a soucitný. Má řadu následovatelů, kteří jsou fanoušky nejen jeho hudby, ale zejména jeho humanitární aktivity. Lze se tedy divit, že byl nominován na Nobelovu cenu za mír?“ (Salzman, O’Reilly, Matathia 2006).

Není tu však jenom metrosexuál a übersexuál. Pluralita mužských identit prezentovaných médií je rozmanitější, a tak se můžeme setkat s retrosexuálem, gastrosexuálem, neosexuálem a dalšími podobami „-sexuálů“. Velkým prostorem pro další výzkum je rovněž život ve virtuální realitě, který je stále aktuálnějším problémem. Internet a počítač se stávají nepostradatelnou součástí existence většiny lidí a lze se domnívat, že úloha elektronických médií bude stále nabývat na významu. V důsledku rozmachu sociálních sítí, jako jsou Facebook,

Twitter, LinkedIn či MySpace, mnozí lidé stráví značnou část dne právě životem v nich. A život a vztahy zde navázané se mohou zdát podstatnější, než ty vytvořené v realitě. Neocitneme se pak skutečně v Platónově podobnosti o jeskyni či ve světě Matrixu? A my se budeme procházet po virtuálním světě, který bude pouhým stínem toho skutečného, nacházejícího se v jiné dimenzi, aniž bychom si uvědomovali, že nežijeme v realitě.

O tomto nebezpečí se zmiňuje rovněž francouzský teoretik Jean Baudrillard (1929-2007) a varuje, že „simulakra“ - zprostředkované simulace skutečnosti - podkopaly možnost odvolat se k nezávislé externí instanci nebo objektivní skutečnosti (Harrington 2006). A tak v době všudypřítomných masmédií může vznikat nová realita (hyperrealita), vytvářena prolínáním lidského chování a mediálních vjemů. Tento svět se skládá z mediálních vjemu odvozujících svůj smysl od jiných vjemů, a tudíž nezakotvených ve „vnější realitě“ (Giddens 1997:374). Je to „svět“, v němž je „skutečnost“ závislá na médiích - „médiu a skutečnost se nacházejí v mlhavém a neurčitém stavu, v němž je pravda nedešifrovatelná“ (Harrington 2006:352).

DALŠÍ MOŽNOSTI KULTUROLOGICKÉHO VÝZKUMU

Problematika nových paradigmat teorií genderu, podminěnost biologických a kulturních faktorů „mužskosti“ a „ženskosti“, téma genderové identity, proměny mužské a ženské role v současné společnosti, otázka genderové dekonstrukce i vzájemných vztahů mezi muži a ženami, je rozhodně důležitým tématem kulturologie, jemuž by měl být věnován další prostor. Z tohoto hlediska by studium genderu a pohlaví mělo probíhat jak na úrovni osobnosti jednotlivce, tak na úrovni kultury, ve které žijeme (v porovnání s kulturami jinými), stejně jako na úrovni nás coby příslušníků rodu Homo odlišujících se od ostatních živých tvorů.

Toto téma prostupuje naše každodenní životy a téměř „na každém kroku“ se můžeme setkávat s faktory, které nás ovlivňují v tom, jak vnímáme sami sebe jako muže a ženy a jaké vlastnosti a fyzické atributy od opačného pohlaví ve svých představách očekáváme. Právě kulturologie díky svému celistvému přístupu k interpretaci jevů a komplexnímu výzkumu kultury jako integrované totality, existující na různých strukturálních úrovních (Soukup 2011:667-668), je další výzvou pro studium tohoto tématu. ●

Řekni, kde ty ženy jsou: Gender a válka

Mohou ženy dobře bojovat a proč jsou z válčení vylučovány? S příklady těch, jež uspěly.

PhDr. MARTA KOLÁŘOVÁ, Ph.D.
Sociologický ústav Akademie věd ČR, v.v.i.
Jilská 1, Praha 1, 110 00; e-mail: marta.kolarova@soc.cas.cz

ABSTRAKT:

Text se zabývá vztahem genderu a války a konkrétně se zaměřuje na aktivní roli žen ve válce. Snaží se odpovědět na otázku, zda mohou ženy bojovat a proč jsou z válčení vyloučeny. Ptá se také, jestli válka a účast žen v armádě a boji přispívá k ženské emancipaci. Na několika klíčových případech z různých kultur a historických období ukazuje, že se ženy, ačkoli jsou z boje systematicky vylučovány, ve válce projevily jako schopné bojovnice. Na řadě případů zapojení žen v armádách a guerillových hnutích však zpochybňuje, že by válka byla pro ženy jednoznačně pozitivní a vedla k jejich emancipaci.

ABSTRACT:

The text addresses gender and war and focuses on active roles of women in war in particular. It deals with questions: can women fight? And why are they excluded from warfare? It discusses if war and participation of women in armies and combat leads to women’s emancipation. Describing several key cases from various cultures and historical periods the author shows that women, even though systematically excluded from combat, have proved to be capable warriors. Pointing to some examples of women’s involvement in state armies and guerilla movements the text challenges, however, the idea that war is unambiguously positive for women and led to their emancipation.

Dívčí válka je jedním ze základních mýtů české kultury. I přesto je téma žen, mužů a války v českých genderových studiích velmi opomíjené. Domnívám se však, že je významné, neboť historie je protkána válkami a ani v současnosti nežijeme v mírovém světě - probíhá válka proti teroru, různé občanské války, v Libyi, Sýrii a další guerillové boje. Válka se odlišuje od jiných sociálních jevů tím, že je genderově silně asymetrická: „Boj ve válce představuje jedinou lidskou aktivitu, ze které je celý gender téměř úplně vyloučen“ (Maleševič 2010:275). Historicky tvořily ženy asi jen jedno procento bojovníků (Goldstein 2001:10).

Mezi konkrétní témata zkoumaná v rámci studia genderu a války patří účast a role žen ve válce, armádách a militantních hnutích, násilí na ženách ve válce, znásilnění jako válečná strategie, konstrukce militární maskulinity, feminismus a pacifismus apod. Většinu z nich ale pro účely tohoto textu musím nechat stranou a zaměřím se na aktivní roli žen ve válce. Budu se věnovat zejména těmto otázkám: mohou ženy bojovat, respektive proč nemohou a proč jsou z válčení vyloučeny? Přispívá válka a účast žen v armádě a boji k ženské emancipaci?

V pozadí těchto otázek stojí spor, který mezi sebou vedou různé proudy feminismu minimálně posledních století. Je to debata o tom, zda mají feminist-

ky aktivně vystupovat proti válce nebo se mají snažit z ní pro ženy vytěžit co nejvíce výhod. Má feminismus prosazovat ženy do armády a boje - institucí tak politicky významných - nebo naopak protestovat proti válce a násilí jako takovému? Na tomto místě předešlu, že se stavím na stranu pacifistických proudů ve feminismu, v následujícím textu se ale snažím ukázat, že to není z důvodu toho, že ženy jsou od přírody mírumilovné, pečující a nebojující. Pokusím se zhodnotit přínosy a negativa aktivní účasti žen ve válce a armádě.

Pro uvažování o genderových aspektech válčení vyjdeme nejprve z definice války. Goldstein (2001:3) ji nazývá „smrtícím meziskupinovým násilím“ a podle českého politologa Oskara Krejčího (2010:31) je válka „dlouhodobým organizovaným fyzickým násilím mezi ozbrojenými skupinami, jehož cílem je buď úplná likvidace protivníka, nebo podlomení jeho vůle obhajovat své původní zájmy.“

Od devadesátých let 20. století se mluví o tzv. postmoderní válce, která se vyznačuje řadou specifických charakteristik. Válka proniká do vnitrostátní oblasti, nerozlišuje mezi frontou a občanskou společností, vedle vládních vojsk bojují nejrůznější paramilitární skupiny. Postmoderní válku vedou do velké míry civilisté, kteří páchají závažné zločiny proti lidskosti. Ve válce se kombinuje guerillový boj, organizované genocidy a etnické čistky (Šedivý 2000).

To, že válka a násilí prostupuje do každodenního života společnosti, má genderové souvislosti. Ve 20. století se postupně zvyšuje podíl civilistů na obětech války. Zatímco v první světové válce tvořili 80 procent mrtvých vojáci, ve druhé světové válce to bylo již jen 50 procent, ve válce ve Vietnamu padli civilisté za obět z 80 procent případů (Peterson, Runyan 1999) a v devadesátých letech představovaly civilní oběti až 90 procent všech mrtvých a šlo hlavně ženy a děti (Turpin 1998).

Mary Kaldor (2006, cit. in Sjöberg, Via 2010:5) v této souvislosti mluví o takzvané nových válkách 21. století, vyznačujících se bojem za identitu, hrůzným násilím, decentralizovaností, vedením války nejen státy ale i soukromými aktéry, mixem války a organizovaného zločinu.

Zároveň se mění zastoupení žen - exponenciálně vzrostla účast jak ve státních armádách, tak i v guerillách i teroristických organizacích. Ale i nadále tam jsou minoritou, neparticipují na vůdcovství a při-

REFERENCES:

- BAUMAN, Zygmunt (2002): Tekutá modernita. Praha: Mladá fronta.
- BEAUVOIR, Simone de (1967): Druhé pohlaví. Praha: Orbis.
- BIRKE, Lynda, VINES, Gail (1987): „Beyond Nature Versus Nurture: Process and Biology in the Development of Gender“. In: Women’s Studies International Forum, 10(6), str. 555-570.
- BIRKE, Lynda (1986): Women, Feminism and Biology. Brighton: Wheatsheaf.
- BIRKE, Lynda (1999): Feminism and the Biological Body. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- BOWIE, Fiona (2008): Antropologie náboženství. Praha: Portál.
- BUTLER, Judith (1999): Gender Trouble - Feminism and the Subversion of Identity. New York: Routledge.
- ELSHTAIN, Jean Bethke (1999): Veřejný muž, soukromá žena. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku.
- FRIEDL, Ernestine (1975): Women and Men (An Anthropologist’s View). USA: Basic Anthropology Unit.
- GIDDENS, Anthony (1997): Sociologie. Přeborn: Argo.
- HARRINGTON, Austin a kol. (2006): Moderní sociální teorie. Praha: Portál.
- HARRIS, Marvin (1974): Cows, Pigs, Wars and Witches. New York: Random House.
- HORNEY, Karen (2004): Ženská psychologie. Praha: Triton.
- JANOŠOVÁ, Pavlína (2008): Dívčí a chlapecká identita (Vývoj a úskalí). Praha: Grada.
- JONES, Steve. Y. (2008): Původ mužů. Praha a Litomyšl: Ladislav Horáček - Paseka.

- KAMBERSKÝ, Petr (2010): „Krásné. Mladé. Osamělé“, In: http://www.lidovky.cz [on-line, dostupné k 10. 10. 2012].
- KAST, Verena (2004): Otcové - dcery, matky - synové: práce s rodičovskými komplexi jako cesta k vlastní identitě. Praha: Portál.
- LIPPA, Richard A. (2009): Pohlaví - příroda a výchova. Praha: Academia.
- MACEK, Petr (2010): „Být dospělým už mladé neláká“. In: Psychologie Dnes, č. 5, str. 8.
- MALINOWSKI, Bronislaw (2007): Sex a represe v divošské společnosti. Praha: Sociologické nakladatelství.
- MEADOVÁ, Margaret (2010): Pohlaví a temperament u tří primitivních společností. Praha: Sociologické nakladatelství.
- OAKLEY, Ann (2000): Pohlaví, gender, společnost. Praha: Portál.
- ORTNER, Sherry B. (1998): „Má se žena k muži jako příroda ke kultuře?“. In: OATES-INDRUCHOVÁ, Libora, ed.: Dívčí válka s ideologií, Praha: Sociologické nakladatelství, str. 90-114.
- PACHMANNOVÁ, Martina (2001): Věrnost v pohybu. Praha: One women press.
- PONĚSICKÝ, Jan (2008): Fenomén mužství a ženství. Praha: Triton.
- RENZETTI, Claire M. (2003): Ženy, muži a společnost. Praha: Karolinum.
- SALZMAN, Marian, O’REILLY, Ann, MATATHIA, Ira (2006): The Future of Men - The Rise of the Übersexual and What He Means for Marketing Today. Palgrave Macmillan.
- SANDAY, Peggy Reeves (1981): Female Power and Male Dominance. Cambridge and New York: Cambridge University Press.

- SHORF, David (2006): „Když se muž zamiluje do sebe“. In: www.lidovky.zpravy.cz [on-line, dostupné k 10. 10. 2012].
- SCHOPENHAUER, Arthur (1997): Svět jako vůle a představa. Pelhřimov: Nová tiskárna.
- SIMPSON, Mark (1994): „Here Come the Mirror Men“. In: http://www.marksimpson.com [on-line, dostupné k 10. 10. 2012].
- SIMPSON, Mark (2002): „Meet the Metrosexual“. In: http://dir.salon.com. [on-line, dostupné k 10. 10. 2012].
- SOBOTA, Jiří (2010): „Chlapi sobě“. In: Respekt, 21(32), str. 30-32.
- SOUKUP, Václav (2011): Antropologie - Teorie člověka a kultury. Praha: Portál.
- ŠMAUSOVÁ, Gerlinda (2004): „Normativní heterosexuality bez nátlaku k prokreaci“. In: http://www.genderonline.cz [on-line, dostupné k 10. 10. 2012].
- WILSON, Edward O. (1993): O lidské přirozenosti. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- ZÁBRODSKÁ, Kateřina (2009): Variace na gender. Praha: Academia.
- ZORMANOVÁ, Lucie (2009): Gender ve vzdělávání dětí a mládeže na ZŠ: Srovnání míry aktivity chlapců a dívek ve výuce občanské výchovy na základní škole. Disertační práce. Brno: Masarykova univerzita.

KLÍČOVÁ SLOVA:

gender, válka, armáda, násilí

KEYWORDS:

gender, war, army, violence